

ÉRTESÍTŐ.

Aristotle on the Constitution of Athens. Edited by F. G. Kenyon, M. A., Fellow of Magdalen College, Oxford, Assistant in the Department of Manuscripts, British Museum. Printed by order of the Trustees of the British Museum at the Clarendon Press. Sold at the Museum and by Longmans, Quaritch, Kegan Paul, and Henry Frowde. 1891. L. II. és 190 p. 8°.

Kritik der Staatsformen des Aristoteles, von Julius Schwarcz. Mit einem Anhang enthaltend die Anfänge einer politischen Literatur bei den Griechen. Vermehrte Ausgabe. Eisenach. Verlag von J. Bacmeister 1890.

A philosophiai világnak nagy eseménye van. Mint a napisajtó is regisztrálta már, előkerült Aristoteles egyik elveszett műve, mely Athen alkotmányát és alkotmányának történetét foglalja magában.

A papyrusra irt szöveget, a fent czimzett első műben, sajtó alá adták s Kenyon gondos tannimányt irt bevezetéskép elé. Mindenekelőtt leírja az előkerült kéziratot, azután előadja a hitelreméltósága mellett szóló okokat, végül pedig vázolja a szöveg tartalmát, kimutatván egyúttal, hogy az új okmány mennyiben tágitja, vagy javítja Aristoteles politikájáról eddig birt ismereteinket.

Az a mód, a melylyel a kiadó tárgyat kezdi, már szerénységénél fogva is, igen alkalmas, hogy az olvasót ügyének megnyerje. Ezt mondja:

«E bevezetés csupán az első szó ahhoz a tárgyhoz, melyhez az utolsó szót majd csak sokára fogjuk kimondani. Az egész mű minden irányú vitára nyújt alkalmat s oly kérdéseket vet föl, melyeket csak a közvélemény oldhat meg, miután a világ valamennyi tudósa megvizsgálta tárgyát. E kiadás legfontosabb feladata: maga a szöveg, melynek hű visszaadására minden gondolható mód el volt követve... A többi, a mit az olvasó itt kap, nem más, mint az új szöveg

megbecslése a már ismert atheni történetekre vonatkozó okmányok alapján».

Meg kell még jegyezni azt is, hogy a könyvben sehol sincs említés téve arról, hogy micsoda forrásból került elő az új irat. Ide vonatkozólag Scott, a British Museum kéziratőrének azt a kurta nyilatkozatát találjuk: «The unique text in the British Muzeum Papyrus CXXXI». Ez elhallgatás oka abban van, mint ezt a «Times» megjegyzi, hogy a British Muzeum előjárói a forrás megnevezésével nem akarják szaporítani ama különben is súlyos akadályokat, melyek az Egyiptomból várható régi kéziratok felfedezésének és megszerzésének útjában állanak.

Azt a kérdést, mely főként a philologusokat, köztük remélhetőleg a mi philologiai társulatunkat is, bőven fogja foglalkoztatni: Nem koholmány-e az Aristotelesnek tulajdonított ez új szöveg, mi ezúttal s e helyen mellőzhetjük. Külső, de főként belső hermeneutikai okok lesznek hivatva e kérdésben a végső szót kimondani. Mi ezúttal csupán jelezni kívánjuk, hogy Kenyon, a kiadó, fölveti a koholmány kérdését is, s egyúttal el is mondja, miért tartja a British Muzeum papyrusát valódinak. Ezek közül csak egyet, az általánosabb érdekűek közül, mely egyúttal a szöveg jellemzésére is tartozik, említünk föl.

A British Muzeum CXXXI. számmal jelölt papyrusa mind a két oldalon be van írva. A papyrus előlapján egy Vespasian uralkodásának tizenegyedik évebeli egyiptomi mezőgazdasági hivatalnak jelentése olvasható. A papyrus hátsó lapján van az a szöveg, mely az Aristotelesnek tulajdonított szöveget tartalmazza, mely Athen történetét foglalja magában. A szöveg eleje hiányos, vége pedig romlott. Az Aristotelesnek tulajdonított szöveg négy különböző kézírás jellegét viseli magán. Betűi s rövidítései azonban sokban megegyeznek az előlap kézírásával.

Ha már fölvetjük a koholmány kérdését, úgy ezelőtt az alternativa előtt állunk: A papyrusnak vagy mind két oldala koholmány, vagy pedig az előlap valódi, csupán a hátsó lap a koholmány. Bajos megmondani, hogy az alternativa két fele között melyik a kevésbé valószínű. A Cicero-féle: Cui bono? alig alkalmazható bármelyik félre, minthogy a föltételezett hamisító nagy munkájáért semmi nyereségre sem számíthatott, legfőlebb a beirt papyrus piaczi árára. Ha mégis koholmánynak kellene tartani a szöveget, úgy okvetlen azt kellene föltételezni, hogy a koholó nagyszerű irodalmi tréfát akart

űzni a British Muzeum tekintélyeivel, azt tételezván föl rólok, hogy nem lesznek képesek megkülönböztetni egy a XIX. század végén készült koholmányt egy, valószínűen az első század végétől származott eredeti kéziratról.

Feltűnik, hogy az új irat stylusa folyékonyabb, mint az eddig ismert aristotelesi iratoké. Ez iránybeli különbséget könnyen arra magyarázhatnók, hogy az új szöveg csakugyan nem Aristotelestől származott. De óvakodni kell az ily gyors következtetéstől. Szükséges ugyanis megemlékezni Cicero egy passusáról, melyben Aristotelesnek előadása az ékesszólás arany zuhatagához van hasonlítva — *flumen orationis aureum* — mely hasonlat az eddig ismert aristotelesi iratokra kevésbé alkalmazható. Egy más helyen pedig azt mondja Aristoteles irányáról Cicero: «*Dicendi incredibili quadam quum copia tum etiam suavitate*». Bajos volna elhinnünk, hogy e magasztalással azokról az iratokról szólt volna Cicero, a melyekben az *εντελέχεια*, a *τὸ τὴν ἐννύ* nehéz értelmű kifejezések fordulnak elő, mely utóbbinak magyarázására Hermolanus Barbarus, renaissance-kori író az ördögöt hívta segítségül. Azt kell hát inkább föltételeznünk, hogy Cicero vagy nem tudta, hogy mit beszél, vagy pedig ismert olyan, később elveszett aristotelesi iratokat, melyekre a föntebbi jellemzés valóban ráillik. Ilyen pedig a kezünk alatt levő, újonnan előkerült szöveg.

Áttérünk most a szöveg tartalmának rövid vázolására. Tagadhatatlan, hogy a tartalom érdekel bennünket első sorban, már akár Aristotelestől eredt legyen ez az irat, akár egyik tanítványától. A tartalom két részre különül.

Az első részben az író előadja Athen alkotmányának történetét a legrégibb időktől fogva az atheni democratia megalapításáig. A kézirat kezdete kiányos lévén — és pedig úgy látszik, hogy eredettől fogva hiányos, mivel romlás nincs a szövegen — a jelenlegi szöveg a Cylon összeesküvés leírásának következményével kezdődik.

A második rész az állam hivatalos testületeinek részletes leírását foglalja magában, úgy, a mint e hivatalok az író idejében léteztek. E részből sok elveszett, bennök a törvényszék eljárásának leírása. A mi azonban megmaradt, az rendkívül érdekes. Így például felette tanulságos amaz értesítése, melyről egyébként is tudtunk már, hogy az atheni democratiában a közhivatalok legnagyobb részét sorsolás által töltötték be, viszont választás útján nevezték ki a katonai tisztségeket, a hadsereg felügyelőséget, annak a külön kezelt,

pénztárnak hivatalát, mely pénztárból a szegény polgárok színházi beléptidőjait fedezték, s a közkútak felügyelőségét. Ez utóbbi három hivatalra a hivatalnokokat azonfölül minden évben újráválasztották. Hasonlókép tanuságos, hogy még néhány példát idézzünk a könyv gazdag tartalmából, a szegényekről való gondoskodás központi hivatalának leírása; a piacszabályozás, a súlyok és mértékek fölött való felügyelet; s a hamisítás minden faja ellen való óvakodás; az utcák szabályozása stb., melyekből a mai közhivatalok is sokat tanulhatnak. Mind e részleteket mellőzve a könyv első részére térünk át, melyből sok új dolgot tanulhatunk Athen alkotmányának történetére nézve.

Az értekezésnek ez a része mellőz minden anekdotaszerű, vagy festői leírást. Alcibiadest alig említi. Periclest úgy mutatja be, mint azt az államférfit, a ki kifejlődésre juttatta Athen democratiáját, melynek bajait politikai képességével s személyes befolyásával enyhítette. Az alkotmány szempontjából kevesebb fontosságot tulajdonít Themistoclesnek mint Aristidesnek, kit, az antidemokrata párt vezérét, úgy mutat be, mint az állam demokratikus irányának fejlesztőjét. Solonról, az atheni demokratia valódi megalapítójáról élesen kiemelkedő képet fest, melyet politikai költeményeiből vett gazdag idézetekkel színez. Új s érdekes világításban tűnik itt elő Draco, Solon megelőzője. Dracot eddig inkább törvényreformatornak tekintettük, mint alkotmány reformatornak, a ki a meglevő törvényeket és szokásokat codificálta, kit szigorúsága tett a későbbi idők előtt hirhedtté, noha a szigorúság az idejébeli durvasággal függött össze. Draco tényleg politikus is volt; ő iparkodott elejét venni a szegények és gazdagok közötti antagonizmusnak, mely forradalommal s anarchiával fenyegetett. E célra azt az eszközt választotta, hogy a kormányban, születésre és vagyonra való tekintet nélkül névleg mindenkinek helyet engedett, a ki fegyverviselésre volt képes. Ez volt a magva a későbbi ecclesiának; s Draco egyuttal egy tanácsot is alkotott, mely Solon alkotmányában nyert aztán határozottabb alakot. Az aristokratia azonban tényleg megtartotta döntő hatalmát az areopagusban; a nép sérelme inkább a rá sulyosodó terhek, mint politikai jelentéktelensége ellen irányúl. Draco úgy találta hogy a politikai reformok nem elegendők a lényegökben közgazdasági bajok orvoslására, miben számos követőkre talált a későbbi államférfiak közt. A Draco után fönmaradt gazdasági bajok hozták létre a Solon-féle hires seisachteiat.

Solon azonban nem volt megelégedve a gazdasági bajok enyhi-

tésével. Elérkezett az idő további politikai reformokra. «Solon alkotmányának demokratikus iránya három pontban jelölhető meg» mond a kezünk alatt levő szöveg. «Az első megtiltja a pénzkölcsönzést a személy biztonságára; a második biztosítja a törvényszékekhez való fordulást bárkinek, a ki sérelmet érez; a harmadik, melyből a tömeg legtöbb erejét merítette, a dicasteriumra való hivatkozás joga a hivatalnokok végzései ellen, a mennyiben a nép volt a szavazás ura s így az állam parancsolója.» *Κύριος γὰρ ὢν ὁ δῆμος τῆς ψήφου κύριος γίνεται τῆς πολιτείας.*

Legyen elég egyelőre ennyi a nagybecsű könyv bemutatására. Sokan, sok szempontból fogják még azt, talán nálunk is, tanulmány tárgyává tenni. Még ha bebizonyodnék is, hogy nemzetünk philosophiai tanulmánykedve nem támadt föl, lesznek politikusok, historikusok, filologusok, kik nem elégednek meg azzal, hogy Aristoteles újonnan fölfedezett iratát merő külföldi tarlózás után fordítsák hasznukra. Az egyetemi élet szabadsága és függetlensége kell hogy megtartsa, sőt a mainál is jobban kifejleszsze tevékenységét s erre, a többek közt, hálás alkalom kínálkozik a középiskoláinkból joggal kiszorulóban levő görög irodalom intensiv munkálásában.

Nem ugyan az egyetemi körökből, de azért nem kevesebb illetékességgel tárgyalja hosszabb idők óta egy magyar irónk, fájdalom jobbra német nyelven az ógörög, s ebben főként az aristotelesi literaturát. Természetesen Schvarcz Gyuláról van szó, kit hazánkban okvetlen első sorban érdekel az Aristotelesnek tulajdonított, újonnan föl talált előbb említett könyv. Sőt joggal kérdésbe tehető, hogy egyáltalán van-e valaki az összes graecophil tanárok és írók közt — s most nem csupán a hazaiakról szólnunk — kit közelebbről érdekelne a British Museum kiadványa, mint épen Schvarcz Gyulát.

Nem akarjuk e mindenkép jogosult föltevésünk bizonyítására Schvarcz valamennyi munkáját elősorolni. Csupán egyre hivatkozunk, a tavaly megjelent: Aristoteles államformái kritikájára. Ki ne látná be, hogy Schvarcz Gyula e műben, de egyéb műveiben is, névleg a nagy jelentőségű Democratie-jában ép oly határozott, mint indokolt álláspontot foglal el az aristotelesi iratok kérdésében, mely álláspontja őt ellentétbe hozza ugyan a legkiválóbb Aristoteles-tanulmányozókkal, egy Susemihl-lel, egy Oncken-nel, egy Barthélemy St. Hilaire-rel. egy Bluntschli-val, egy Zeller-rel stb., mindamellett ez az ellentét nem esik rovására beavatottságának s esetleges győzelmének.

Úgy maga ez álláspont, valamint érvei részben a philológiára, részben az államtudományokra tartoznak. Főnt idézett művében a 74 lapon Schvarcz Gyula így szól: «Aristoteles műve (a politika) nagyon becses kincstára az alkotmánytörténeti adatoknak, melyeket ugyan Aristoteles legnagyobb részben már számunkra elveszett politikai íróktól kölcsönözhetett, de melyek mégis azért oly becsesek előttünk, mert a hellenek politikai irodalmának egyéb, Aristoteles által használtatott termékei, Platóról nem szólva, sovány töredékekben maradtak ránk. Aristoteles politikájának nyolcz könyve az alkotmánytörténeti adatokon kívül egyéb becses megjegyzéseket is foglal magában, nevezetesen: az állam természetéről, az államhatalomról, a közép osztály jelentőségéről, mindenekfölött az államforradalmakról és okaikról, mely megjegyzések annál becsesebbek ránk nézve, mennyivel több okunk van panaszra fakadni egyéb görög állambölcsek politikai iratainak elveszéseért. Azonban Aristoteles politikai műveinek oly fogyatkozásai is vannak, melyek látására az avatott szem a történeti előadás legnagyobb részét is kritikátlannak fogja tekinteni. Már maga a szöveg el van romolva, és pedig annyira, hogy nem vagyunk tisztában a könyvek sora felől, sem a felől, hogy fordulnak-e elő, vagy nem csorbák a szövegben. Ez a ránkmaradt szöveg — mely valószínűen az atheni többé-kevésbé értelmes tanulók füzetgyűjteményénél alig egyéb — annyi zavaros anyagot foglal magában, hogy a mai philologiai nagyra becsülendő hangyamunkásság daczára, az államformákra vonatkozó tan igen bizonytalannak tekinthető; mert mindenféle ellenmondástól, s felöltő képtelenségektől hemzseg. A politika kritikai vége hiányos, szakadozott, felületes és még így is jobbára irodalomtörténeti kóhoimányokra támaszkodik...»

Látnivaló, hogy Schvarcz Gyula kritikájának éle épen azon pontok felé irányul, melyekre az előbb említett, újonnan előkerült szöveg van hivatva valamelyes világosságot vetni.

Joggal elvárhatjuk, hogy Schvarcz Gyula az új irodalomtörténeti adatra vonatkozólag is állást foglaljon s igen kíváncsi, hogy állásfoglalását a magyar irodalom tekintélyének emelésére használja föl.